

LUCIĆEVA »ROBINJA« NA PLOČI

Nasko Frndić

Književna djela iz prošlosti svojevrsni su arhivi u kojima istražujemo život i kucanje bila davnih stoljeća što nam govore o korijenima naroda i kulturnom i društvenom identitetu. Jedna je od takvih o svome vremenu ilustrativnih književnih tvorevina Lucićeva »Robinja« koja, iako nije prva hrvatska drama svjetovnog sadržaja kako ju je tumačio prof. Barac, i dalje »...ostaje prva naša poznata drama s tematikom iz suvremene domaće povijesti«, kako to utvrđuje dr Marin Franičević (Hanibal Lucić / Petar Hektorović, MH-ZORA, Zagreb, 1968, str. 20).

Kada ovaj dramski spjev danas čitamo, nakon 466 godina otkako je napisan, vidimo da su impresivni njegovi pjesnički rasponi od lirskih preko dramskih do epskih razmaha. I danas pružaju snažan dojam prostorne, geografske dimenzije opjevanih prilika i događaja. To su činjenice koje trajanje »Robinje« iz 16. stoljeća kontinuiraju i aktualiziraju do naših dana. Mi ne možemo biti ravnodušni kada u »Robinji« otkrijemo da geografske relacije njenih lokaliteta pokrivaju cijelu današnju Jugoslaviju, pa čak i šire preko »Savah i Dravah« protežu se do Budima, u rasponu ondašnjih i današnjih geografskih i kulturnih žarišta kao što su Dubrovnik, Beograd, Hvar gdje je rođena ova dramska poema, pa Senj otkud su potjecali korijeni porodice Lucićeve naslovne junakinje.

U spjevu je afirmativno spomenut Vuk Despot, Zmaj Ognjeni, a to je povijesni Vuk Grgurević (15. stoljeće) iz porodice srpskih despota Brankovića, opjevan u narodnim pjesmama.

Iako je tada naša zemlja u vlasti više gospodara, evo u Lucićevoj »Robinji« ona je bila pjesničkom vizijom nadsvodena jednim nebom i jednim slobodarskim snom.

Nije bez suvremenog metaforičkog značenja što se radnja »Robinje« razvija i pirom dovršava u republikanskom Dubrovniku, na čijoj je zastavi vijorila riječ LIBERTAS. I taj pazarni dan, vjerojatno na današnjoj Gundulićevoj poljani, unutar zidina najvećem trgu Dubrovnika, gdje se susreću i razgovaraju mladi Derenčin i lijepa Robinja, i gdje se uglavljuje otkup »nemužane« (nevine) djevojke, slika je eksteritorijalnosti ovog slobodarskog grada, stiješnjenog između triju carstava — ugarskoga, mletačkoga i turskoga, čiji su pripadnici mogli ući na dubrovačke kapije samo po trgovačkim poslovima. Našavši se licem u lice s otmičarima na dubrovačkom pazarnom danu, mladi Derenčin bi se htio plahovitošću junaka obračunati s Turcima, ali mora se ponašati kao gost u gradu koji i sa Carigradom i s Budimom održava korektne diplomatske i trgovačke komunikacije.

Za oživljavanje Lucićeve književne baštine u našem vremenu značajan je datum: 28. svibnja 1975. kada je u Hvaru izvedena predstava »Robinje« s glumcima Splitskog narodnog kazališta, u redateljskom konceptu Marina Carića. Ta predstava je imala prigodni karakter u Hvaru, jer je izvedena u okviru Dana Hvarskog kazališta, a u jesen te iste sezone Lucićeva »Robinja« uzveličala je svečano otvorenje obnovljene zgrade Hrvatskog narodnog kazališta u Splitu.

Šest godina kasnije, 1981. godine, pojavila se »Robinja« na ploči »Jugotonove« Discothalije kao raritetan kulturni čin što je povezao davno nastalo djelo sa suvremenim, modernim mas-medijem, koji je omogućio Lucićevoj poemi da uđe u svoju novu fazu života u našem vremenu. Uočljiv je prevelik raspon između predstave »Robinje« na Hvaru i na ploči u Zagrebu, i ta je činjenica ilustrativna za našu spoprost u ostvarivanju kulturnih programa. Ali sreća je da »Robinju« danas ipak imamo snimljenu i u doličnoj opremi konzerviranu kao lijep primjerak oživljene književne baštine, koju ovo naše vrijeme prosljeđuje budućim generacijama.

Pažnje je vrijedna činjenica da je ploča Lucićevu »Robinju« uvela u modernu nastavnu literaturu kao ilustrativan memento na dalmatinsku

književnost 16. stoljeća. Sada se mladi u školama i na fakultetu mogu upoznati s glavnim djelom klasika Lucića koristeći se priručnom gramofonskom pločom u vrsnoj glumačkoj interpretaciji prije svega jezika Hanibala Lucića. Realizatori su strogo vodili računa da se na ploči dobiju svi kvaliteti i valeri Lucićevih stihova s akcenatskim obilježjima akuta i predakcenatskih dužina, kao i akcenata na slogovima riječi koje su karakteristične za govornu arhaiku 16. stoljeća na Hvaru.

Vrijedno je podsjetiti na to da je u Lucićevo doba postojala razlika između govornog i književnoga jezika, jer je autor »Robinje« davao likovima da iskazuju svoja osjećanja i misli u nešto drugačijoj jezičnoj fakturi od one koja se govorila na otoku Hvaru, gdje je Lucić živio i stvarao. Autor je težio da se izražava u duhu književnoga jezika, koji se formirao među obrazovanim pojedincima u Dalmaciji toga doba. Poznato je da su tada bile razvijene komunikacije u obliku poslanica, pisama, te razmjenjene književnih djela, pa i uzajamnih posjeta između naobraženih ljudi i dobrostojećih staleža u dalmatinskim gradovima na kopnu i na otocima.

Može se reći da je to bilo vrijeme općeg književnog procvata u Dalmaciji. Marulić je bio napisao »Juditu«, Pelegrinović »Jeđupku«, Zoranić »Planine«, a Lucić je 1520. obznanio »Robinju«. Zanimljiv je podatak da u to vrijeme Hvaranin Petar Hektorović odlazi u goste Dubrovčaninu Nalješkoviću i tamo ostaje mjesec dana. U dopisivanju sa Hektorovićem bio je i Vetranović koji šalje Hektoroviću »... iz poštovanja, duboke odanosti i ljubavi« dubrovačke oleandre i čempresa, da se nađu u njegovu Tvrđalju.

Tako se stvaralo zajedništvo kulturnog i književnog življenja, a iz toga je slijedila i težnja da se stvori zajednički i sasvim razumljiv književni jezik. U tom prepletanju književnih prijateljstava i utjecaja došlo je i do jezične asimilacije između Dubrovčana i Hvarana. Dubrovčani su od Hvarana preuzeli neke čakavske govorne osobine, a Hvarani od Dubrovčana ponešto od dubrovačke štokavštine, koju su ovi još ranije apsorbirali putem trgovačkih i kulturnih veza iz svoga zaleđa — od Hercegovaca i Bosanaca. Slična jezična pretapanja događala su se u to vrijeme i na relaciji Split—Zadar.

Hanibal Lucić po mišljenju prof. Mihovila Dulčića, koji je obavio lektorske poslove u prenošenju predstave »Robinje« na ploču, autor ove jedinstvene dramske poeme u 16. stoljeću najviše je učinio na stvaranju jezičnoga zajedništva u svome vremenu. »To je ličnost koja je iz razli-

čitosti tih dvaju narječja (hvarskog i dubrovačkog) znala unijeti u svoj pjesnički izraz sve što bi joj trebalo kako bi stih bio što uznositiji. Lucić to čini jezičnim oblicima (gen. plurala dana umjesto čakavskog oblika dan; činio, potaknuo umjesto čakavskog činil, potaknul; nije umjesto čakavskog ni... Kako je Lucić, kao i svi tada učeni ljudi, svoju naobrazbu stekao na staroklasičnoj književnosti u kojoj je ritam u stihu bio toliko važan, da je često mijenjao akcenat riječi, svjesno je rabio i dubrovačku novoštokavsku akcentuaciju.«

Kao što je Lucićeva »Robinja« impresionirala gledaoce na Hvaru i u Splitu 1975. kazališnim šarmom, arhaikom staroga govora i ljepotom suvremene interpretacije, tako je 1981. ploča »Jugotonove« Discotalije dala »Robinji« jedan novi oblik života u suvremenoj kulturnoj sferi. Tako se stari pjesmotvor Hvaranina Lucića modernim medijem kao što je diskografija uselio barem u neke škole, naučne institucije i domove ne samo ljubitelja ploča nego i ljubitelja književnih i kazališnih djela, koja su doživjela tu sreću da budu snimljena i sačuvana za budućnost.

Iako je ploča s »Robinjom« prije svega snimka kazališne predstave, taj diskografski zapis odlikuje se dopadljivim prednostima ovoga popularnog medija. »Robinja« na ploči ima sve kvalitete suptilnog diskografskog produkta. Profesorica Ljerka Marković, dugogodišnji urednik »Jugotonove« Discotalije Lucićevu »Robinju« na ploči ostvarila je entuzijastičkim zalaganjem da se ovo vrijedno književno djelo oživotvori u jednom takvom modernom izdanju. Oko ovog projekta okupila se gotovo ista ekipa kazališnih stručnjaka i glumaca, koja je realizirala i predstavu za Hvar i Split — redatelj Marin Carić, lektor prof. Mihovil Dulčić, tonmajstor Vlado Tamhina, te dobro odabrana glumačka postava, koju čine Josip Genda, Niko Pavlović, Hasija Borić, Vasja Kovačić, Slobodan Milovanović, Helena Buljan, Magda Matošić i Ranko Tihomirović.

Na ovoj ploči se bolje nego u teatru čuje, a dočaravanjem slika i vidi u diskografskoj »Robinji« drama ovog spjeva o sudbini jedne ljubavi, koja je kroz najteže iskušenje došla do svog punog cvata i ostvarenja. Motiv otmice i otkupljenja kao da je samo fabulativni okvir da se provjeri smjelost i odlučnost mladog Derenčina, junaka koji usprkos opasnostima ide preko bijela svijeta da traži otetu djevojku u koju je zaljubljen. Lucić već na početku spjeva kori one trubadurske mekušce, koji pod prozorom izriču svoje osjećaje:

»Mnijući da reći dosta je samo toj
Uz prozor zarčeći: sunašce, ja sam tvoj.«

I onda paralelno sa ljubavlju mladića prema dragoj, u »Robinji« se razvija drama ljubavi prema domovini i slobodi. Oteta djevojka izriče najcrnje misli kao robinja u tuđini.

»Ajme, mila mati, zašto me odgoji,
Što me ne potraži kada me zadoji?«

Stigavši u Dubrovnik i našavši otetu djevojku, Derenčin bi odmah sabljom izmirio račun s gusarima da ga ne obavezuje gostoprimstvo Dubrovačke Republike, te otvorene državnice za pripadnike kršćanskoga i turskoga svijeta:

»U Dubrovnik koji viru štuje našu
I mirno pokoji s Turci na mejašu.«

Prof. Barac je bio mišljenja da »Robinja« kao drama »...nije uspjela, jer se glavna radnja ne zbiva na pozornici, već se o njoj samo priča.« Međutim, redatelj Carić je neupravni dramski jezik u predstavi i na ploči učinio upravnim, pa se pred gledaocima i slušaocima razvija neposredni dramski čin, što je u današnjem dometu mogućnosti teatra česta pojava, budući da i jedna zbirka pjesama može postati kazališnom predstavom sa dramskim gradacijama.

Cariću Hvaraninu uspjelo je uz pomoć lektora Dulčića, također Hvaranina, pridobiti glumce za arhaični hvarski govor i njegove oštre naglaske — akute s predakcenatskim dužinama, i na riječi s akcentima na koje nisu naviknuti. Tako je zaista čudesno kako su Bosanka Hasija Borić u ulozi Robinje i Hercegovac, Niko Pavlović kao Derenčin, oboje izvorni štokavci, uspjeli ući u melodiku stare hvarske čakavštine, u ritam Lucićeva dvostruko rimovanog dvanaesterca s amfibraško-trohejskom osnovom. Kakva je atmosfera bila pri radu na »Robinji«, vidi se prema zapisu koji je objavljen u predgovoru ploči iz pera lektora Dulčića: »Sav je ansambl bio svjestan da interpretira dragulj svoje književne baštine, a takva atmosfera upravo je ono što samo može poželjeti svaki kazališni radnik.«

Tekst »Robinje« uz Discothalijinu ploču štampan je u prigodnom katalogu s paralelnim »prijevodom«, kako taj svoj posao naziva prof. Dulčić, iako se jedno djelo, makar bilo i staro, ne može sa starohrvatskog prevoditi na novohrvatski, nego se tu radi o jednoj varijanti

jezične inovacije »Robinje«, da bi ovaj autohtoni pjesmotvor s nekim suvremenim projašnjenjima postao razumljivim i bliskim današnjoj mladoj generaciji, posebno srednjoškolicima.

U detaljističkim usporedbama vidi se da je prof. Dulčić u svom prepjevu »Robinje« čuvao izvornost Lucićeva stiha, a inovirao rječnik radi projašnjavanja i razumijevanja, ponegdje nepjesnički odustajući od Lucićeva ritma i njegovih rima, pa je zapravo ovo što je štampano uz ploču, usporedo s Lucićevim strofama, samo današnja jezična interpretacija »Robinje«. To bi sve, međutim, mogao zamijeniti jedan dobar komentar s rječnikom, a ovako se mladi čitalac starog spjeva usmjerava na Dulčićev umjesto na Lucićev tekst »Robinje«, pa je ovim »prijevodom« zapravo učinjena loša usluga i autoru i njegovu djelu. Htjelo se više, uradilo se manje.

Ima jedna značajna kvalitativna razlika između predstave i ploče »Robinje«, a to je glazbena pratnja tekstu. Na predstavi je bila moderna glazba sa suvremenim gitaristom, a glazbenu pratnju »Robinji« na ploči odabrao je kompozitor Pero Gotovac. On je uzeo glazbu za ploču ovog starog pjesmotvora iz adekvatnog 16. stoljeća, a to je izvorni Hektorovićev zapis pjesme »I kliče djevojka« iz 1568. godine, što se precizno ne podudara s nastankom »Robinje«, ali je to isto povijesno razdoblje. Tako su se na ploči našli Hvaranin Lucić i Starograđanin Petar Hektorović, koji je 48 godina nakon Lucićeve »Robinje« napisao svoje »Ribanje i ribarsko prigovaranje.« Na ploči je dramsko i pjesničko tkivo »Robinje« obogaćeno starom glazbom, pa je ovo diskografsko izdanje skladnije od predstave i pogodnije za suptilni doživljaj suvremenog ljubitelja kulture i umjetnosti. Izvođači glazbe na ploči Tinka Muradori s flautom, Marijan Makar s gitarom i pjevačica Adela Dobrić-Jelača obavili su svoj dio posla na profesionalnom nivou.

Osim toga, ploča je grafički lijepo, decentno opremljena u likovnom aranžmanu Ivana Ivezića. Naslovna strana korica ploče ukrašena je pretiskom venecijanskog izdanja naslovne stranice »Robinje« iz 1638. godine.

Dramski najzanimljiviji dio »Robinje« je onaj kada se Derenčin i Robinja nađu licem u lice, i jedno drugom kazuju svoju povijest i svoje misli. Robinja je heroína koju su gusari oteli, ali joj nisu slomili duh, pa ona sluti spasenje hrabrim djelom junaka, mladog Derenčina. Robinja ne zna da je on stigao u Dubrovnik inkognito, i redatelj Carić bio je u prilici da iz te situacije razvije slojevitu dramsku radnju s

gradacijom napetosti, naročito u dijalogu kada Robinja kazuje svoju prošlost, kako ju je osvajao čuveni Derenčin, ali bez uspjeha:

»Ja ne znam ku ovi činio nije stvar
Za neka ulovi ljubavi moje dar.
Ja ne znam, još žena bi li si već koja
Mogla bit kamena pram njemu kako ja.«

I sada nastupa dramski trenutak kada onaj koji je svoj život izložio opasnostima, doživljava razočaranje da mu upravo ta jedina draga djevojka s ohološću priča kako je Derenčina odbijala i kamenoga srca spram njega bila. I zbog toga povrijeđeni Derenčin iskazuje svoj bol stihovima koji kore takvo ponašanje ljepotice:

»Sad se čudim gore da nisi dopala
Muke i pokore, deklice pristala,
Jer oto govor tvoj stavi mi prid oči
Da vas tvoj nepokoj tva zloba uzroči.«

I sada slijedi Lucićevo pjesničko-filozofski aforizam na usta junaka Derenčina:

»Radi oholije svaka čast i dika
Sobom zalelije (zaljulja se) i pade dolika.«

Taj dramski čvor nije bio dovoljno iskorišten u predstavi, a još je manje to bilo moguće ostvariti na ploči, pa budućim tumačima »Robinje« na pozornici ili opet na ploči ostaje da s još više suvremenog dramskog sluha razriješe tu žarišnu sekvencu rapleta šekspirijanske ljepote u suprotstavljanju i prepoznavanju glavnih junaka. Jer dok njih dvoje tako neusuglašanih emocija razgovaraju na dubrovačkom pazaru, u prisutnosti otmičara, Robinja još nije otkupljena i Derenčin je na mucu, jer se njegova neizmjerljiva ljubav i žrtva, evo, potcjenjuju. Ali on je plemenita srca, i reći će djevojci da će ju spasiti za ljubav prividno druge ljepotice u koju je zaljubljen i u slavu njoj dobro poznatog Derenčina. I tu u tajnovito govorenje sakriveni junak Robinji postavlja uvjet: otkupit će je ako pristaje da se uda za Derenčina:

»Tuj mi se obećaj, taj samo hoću dar,
Derenčin da će taj tvoj biti domodar,
Da ćeš mu dat ljubav i viru sposobom,
Neka već tako prav ne vehne za tobom.«

Tu Derenčin viteškim odricanjem, da ne bude posramljen pred voljenom djevojkom, čini veliko djelo prividno u ime drugoga, a taj čin definitivno osvaja srce Robinje, koja se priklanja osjećajima svome oslobodiocu, odnosno osporavanom ali ipak voljenom mladom junaku Derenčinu, koji pred svoju dragu »...prosipa / Beside ke čine sarce da se cipa.«

Neobično je da u ovom romantičnom Lucićevom pjesmotvoru ima i jedna izrazito naturalistička, za ono vrijeme lascivno smjela slika, u kojoj sluškinje prepričavaju smijući se kako je izgledala postelja poslije prve bračne noći Robinje i Derenčina s biljegom na prostirci — »Da brava zakolje, ne bi ostao veći.«

U tekst ploče, kao i predstave ranije, umetnuto je šest stihova iz Lucićeve pjesme »U pohvalu grada Dubrovnika« i to je svakako u duhu Lucićeve naklonosti prema slavnom gradu o kojem pjeva:

»Dubrovniče, časti našega jezika,
Ka cvateš i cvati vazda ćeš dovika.«

Nije bez razloga Lucić samo zbivanje »Robinje« smjestio u Dubrovnik. Osim toga, otkupu ljepotice dao je vrlo visoku cijenu — tri tisuće dukata, što je za ono vrijeme bilo toliko novaca da se za njih moglo kupiti tri lijepe kuće.

Sve što se poslije otkupa zbiva u »Robinji«, osobito svadbeni pir na kojem uzima riječ i dubrovački knez, u audiovizualnom oživljavanju ovog dramskog pjesmotvora, redatelj Carić je prezentirao s adekvatnim respektom. Zanimljiv je detalj kada knez spominje diplomatske veze Dubrovnika i Budima:

»Nje (Robinje) oca ja vidih mlada, golobrada,
Pri vašem kralju bih poklisar onada.«

I na kraju, u razmatranju Lucićeve »Robinje« na sceni i na diskografskoj snimci, možemo reći da nije iscrpljen njen dramski potencijal, i da će se i buduće generacije s razvijenim sluhom za ljepotu i bogatstvo baštine s razlogom još baviti Lucićevom »Robinjom« kao osebnim pjesničkim i dramskim djelom.